

Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış*

Development and Problems of Agricultural Sector in Turkey: A Historical Outlook

Zeki Doğan
Niğde Üniversitesi

Seçkin Arslan
Niğde Üniversitesi

Ayberk Nuri Berkman
Niğde Üniversitesi

ÖZ

Ülkelerin ve toplumların kalkınmasında önemli rol oynayan tarım sektörünün önemi, küreselleşen ekonomik sistem, artan rekabet ortamları ve hızla değişen pazar şartlarının da etkisiyle giderek artmaktadır. Türkiye, içinde bulunduğu jeopolitik konumu, üç tarafının Akdeniz, Ege ve Karadeniz ile çevrili olması, sahip olduğu akarsular ve ekolojik çeşitlilik nedeniyle gerek bitkisel, gerek hayvansal ve gerek su ürünleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada tarım sektörü ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş, tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ile içinde bulunduğu sorunlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Tarımsal Kalkınma, Türkiye’de Tarımsal Üretim

ABSTRACT

The significance of agricultural sector which has a crucial role in development of countries and societies had been increasing as a result of globalized economic system, competition environment and rapidly changing market conditions. Turkey, in consideration of its geopolitical status, its extensive coastlines on the Mediterranean, the Aegean and the Black Sea, its inland watercourses and ecological diversity; has an exclusive prominence in terms of vegetal, animal and fishery products. In this study, a general information on agricultural sector is given and the impacts of agriculture sector on economic development along with sectorial problems are examined.

Keywords: Agricultural Sector, Agricultural Development, Agricultural Production in Turkey

*Bu çalışma, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Hazırlanan “Balık Üretim İşletmelerinde Maliyetlerin Muhasebe Standartları ve Vergi Mevzuatı Çerçevesinde Hesaplanması: Bir Vaka Çalışması” adlı Doktora Tezinden uyarlanmıştır.

Makale Geliş Tarihi: 21.11.2014, Kabul Tarihi: 27.11.2014

*İletişim Kurulacak Yazar:

Yrd. Doç. Dr. Ayberk Nuri Berkman, Niğde Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, Niğde, Türkiye
E-posta: aberkman@nigde.edu.tr

1. GİRİŞ

Tarım sektörü, çeşitli besin maddelerini üreten, bu maddeleri işleyerek besin maddelerini çeşitlendiren, bireylerin de bu maddelere olan ihtiyacını karşılayan dolayısı ile toplumların sağlığı ve kalkınması üzerinde önemli etkiye sahip bir sektördür. İnsanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için besin ihtiyacı vazgeçilmez bir unsurdur. Toplum sağlığı ve sosyo-ekonomik kalkınma, yeterli ve dengeli beslenme ile mümkündür. Bireylerin de yeterli ve dengeli beslenebilmesi için öncelikle istedikleri miktar ve türde besin maddelerini bulması, daha sonra ise bu maddeleri satın alabilecek bir gelire sahip olması gerekmektedir.

Tarım sektörü, günümüze kadar ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişiminde çok önemli görevler üstlenmiş, gelecekte de bu görevleri üstlenmeye devam edeceği beklenmektedir.

Tarım; ülke nüfusunun yaşamını sürdürebilmesi, milli gelire ve istihdama katkısı, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye sağlaması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak etkisi ve biyolojik çeşitlilik ile ekolojik dengeye olan katkısı nedeniyle tüm dünyada vazgeçilmez bir sektör niteliğindedir. Bu nedenle tarım sektörü, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla, toplumun bütün kesimlerini yakından ilgilendirmektedir.

2. TARIM SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ekonomi, sınırlı sayıdaki üretim faktörlerinin, toplumu oluşturan bireylerin bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere, nasıl ve hangi alternatiflerde kullanılacağını inceleyen bir bilim dalıdır (Gürler, 2008: 1). Ülke ekonomilerini oluşturan faaliyet kolları ise ekonomik sektörleri oluşturmaktadır. Tarım sektörü de ülke ekonomilerini oluşturan temel sektörlerden biridir. Günümüzde tarım denildiği zaman genellikle ilk akla gelen kavram bitkisel üretimdir. Oysa tarım çok daha kapsamlı bir kavramdır. Tarım, bitkisel üretimin yanı sıra hayvancılık, ormancılık ve su ürünlerini de kapsamaktadır (Olalı ve Duymaz, 1987: 3). Tarım genel anlamda “bitkisel ve hayvansal ürünlerin; üretilmesi, kalite ve veriminin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ile pazarlanması” şeklinde tanımlanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, Erişim Tarihi: 05.11.2014).

Bir başka tanıma göre tarım, topluma besin maddeleri ile hammadde sağlamak amacıyla, bitkisel ve hayvansal varlıkların, biyolojik olarak üretim yeteneklerini planlı ve yönlendirilmiş bir şekilde kullanmaktır (Güler, 2008: 1).

Ekonomik, doğal ve kültürel şartlara bağlı olarak üretim faktörlerini (emek, sermaye, teknoloji, girişimci vb.) rasyonel bir şekilde kullanmak suretiyle bitkisel ve hayvansal üretim yapmak veya bu ürünleri işleyerek bir kazanç sağlama tekniği olarak da ifade edilen tarım, sektör olarak çeşitli faaliyet kollarından oluşmaktadır. Aşağıda belirtilen ve her biri birer alt sektör olan bu temel faaliyet kollarının tümüne ise tarım sektörü denilmektedir. Günümüzde tarım sektörünü oluşturan bu 5 temel faaliyet kollarına ek olarak tarımsal mamulleri işleme, depolama, tasnif etme, ambalajlama ve değerlendirme gibi faaliyetler de tarım sektörü içerisinde yer almakta ve önemli bir paya sahip olmaktadır. Bu faaliyet kolları ise; toprak ve su kaynakları, bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve su ürünleridir (Zincirlioğlu, 1977: 9).

Tarım sektörü, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişiminde çok önemli görevler üstlenmiş ve üstlenmeye de devam etmektedir. Tarım; ülke nüfusunun beslenmesi, milli gelire ve istihdama katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, sanayiye sermaye aktarması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak katkısı, biyolojik çeşitlilik ile ekolojik dengeye olan katkıları nedeniyle tüm dünyada vazgeçilmez ve gıda üretiminin güvenliği nedeniyle de stratejik bir sektör niteliğindedir (Silsüpür, 2011).

İnsanoğlunun var oluşundan günümüze kadar tarım sektörü, üretim faaliyetleri ve toprak mülkiyeti açısından çeşitli evreler geçirmiştir. Avcılık ve toplayıcılık dönemi ile başlayan tarımsal

faaliyetlerin yerini günümüzde, bilgi ve teknolojinin kullanıldığı uzmanlaşmış ve planlı tarım işletmeciliği almıştır. İnsanların topraktan ve hayvandan yararlanma süreci geçmişten günümüze çeşitli dönemlerden oluşmaktadır. Bu dönemler; toplayıcılık, av ve balıkçılık, ilkel ziraatçılık, geçimlik tarım, uzmanlaşmış tarım ve modern tarım olmak üzere çeşitli aşamalara ayrılabilir. Bu aşamaları aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür (Direk, 2010: 18);

i. Toplayıcılık; İnsanoğlu ilk zamanlarda, geçimini içgüdüsel olarak tabiatın topladığı ürünleri yiyerek sağlamıştır. Bu dönemde insanlar; kök, yumru, meyve ve hayvansal ürünler (solucan, yengeç, yılan vb.) gibi tabiat tarafından sunulan varlıkları yiyerek beslenmiştir. İnsanoğlunun bulunduğu ya da yaşadığı çevrelerde tabiat tarafından sunulan bu varlıklar tükendiğinde ise insanlar yer değiştirmiş, besin buldukları yeni bölgelere yerleşmiş ve geçimlerini bu şekilde sürdürmüştür.

ii. Av ve Balıkçılık; Bu aşamada insanoğlu geçimini avcılık yaparak sağlamıştır. İnsanlar hayvanları yakalayabilmek ve yakaladığı hayvanları yiyebilmek için çeşitli aletler yapmışlardır. Uygarlık tarihinde bu dönem Paleolitik dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde insanlar zorunlu olarak hayvanların göç mevsimlerini takip ederek, hayvanların bulunduğu bölgelere gitmiş diğer bir ifade ile göçebe olarak yaşamıştır. Bu süreç içerisinde ise insanlar hayvanları daha yakından tanımaya başlamıştır. Daha sonra ise insanoğlu göçebe olarak yaşamaktan yorulmuş ve öncelikle kümes hayvanları olmak üzere koyun, keçi, at, eşek gibi hayvanları evcilleştirerek göçebelik yaşam tarzından vazgeçmeye başlamıştır (Direk, 2010: 19).

iii. İlkel Ziraat; İnsanoğlunun geçimini sağlama amacı ile bulunduğu çevreden topladığı ve depoladığı bitki, yumru, kök ve tohum gibi çeşitli besinler, depolama yerlerinde toprağa düşmüş ve farkında olmadan yeni ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu safhada ilkel ziraat dönemi başlamıştır. Daha sonra ise insanoğlu elle, sopayla, ocak açma suretiyle ve çapa ile dikim olmak üzere farklı zamanlarda ve farklı şekillerde ilkel ziraatı yapmaya devam etmiştir. Neolitik dönemin başlaması ile birlikte Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlık bölgelerde yaşayan bazı topluluklar, bitkileri ekip biçerek ve hayvanları evcilleştirerek doğal çevrelerine yeni bir biçim vermeye başlamışlardır. Bu dönemin başlaması ile insanoğlunun, yetiştirdiği en önemli tarımsal mamullerin, buğday ve arpa, evcilleştirdiği başlıca hayvanların ise koyun ve keçi olduğu bilinmektedir.

iv. Geçimlik Tarım; Bu aşamada çeşitli bitki, kök ve tohumlar aracılığı ile yeni bitkiler yetiştirmeyi öğrenen insanlar, yetiştirdikleri bitkilerin büyük bir bölümü ile beslenmiş, bir kısmını hasat sezonu dışındaki dönemlerde de tüketilmesi amacı ile depolamış, bir kısmını ise başkaları ile takas yoluna giderek ilkel ekonomik faaliyetlerin başlanmasına neden olmuştur (Direk, 2010: 19).

v. Uzmanlaşmış Tarım; Bu aşamada, birçok türde yetiştirilen bitkisel ürünler arasından belirli bitkisel ürünlerde uzmanlaşmış tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bitkisel ürünlerin çeşitli üretim tekniklerine göre üretildiği bu dönemde, çiftçiler belirli bir tür ürün yetiştirme faaliyetlerini sürdürdüğü gibi meyvecilik ve sebzeçilik gibi tarımın ana kolları itibarıyla de tarımsal faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Direk, 2010: 20).

vi. Modern Tarım; Günümüzde gelişen ve değişen mühendislik, teknoloji, biyoloji ve tarım ile ilgili diğer bilim dallarının ve uzmanlaşmış ziraat mühendisliği bilgisinin kullanıldığı dönemdir. Modern tarım; sulama, gübreleme, tohum ıslahı ve makine kullanımı gibi çeşitli yöntemler sonucunda birim alanda en yüksek verim ile en yüksek geliri elde etmeyi amaçlamaktadır.

2.1. Dünya'da Tarım Sektörünün Gelişimi

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanların beslenebilmesi için gereken gıda maddeleri ile hammaddelerin temini tarım sektörüyle sağlanmakta ve bu sektörün de ikamesi bulunmamaktadır.

Geçmişte tarım sektörünün gelişmesi, uzun yıllar boyunca büyük engeller ile karşı karşıya kalmıştır. 18. yüzyıl'a kadar toprak ve bitkilerin besin ihtiyacı olarak sadece hayvan gübreleri kullanılmış, toprak her yıl nadasa bırakılmış ve toprağa her yıl farklı bir bitki ekilmiştir. Gerek yeterli hayvan gübresinin bulunamaması, gerekse her yıl nadasa bırakma sonucunda, tarımsal

üretim sınırlı kalmıştır. Daha sonra İngiltere başta olmak üzere batı dünyasında şalgam ekiminin başlaması ile toprakların nadasa bırakılma zorunluluğu ortadan kalkmış ve şalgam hayvansal üretimde hayvanların kış yiyeceği olarak önemli bir yer tutmuştur. Şalgam ekimi ile birlikte, daha çok hayvana besin sağlanmış ve hayvansal üretim artmıştır. Hayvan sayısında görülen artış ile birlikte, hayvansal gübrelere de artış gözlenmiştir. Dünyada tarım sektöründe yaşanan bir diğer önemli gelişme ise İngiliz çiftçiler tarafından geliştirilen dörtlü ekim nöbeti sisteminin kurulmasıdır. Bu sistem sayesinde toprağa ardışık olarak buğday, şalgam, arpa ve yonca ekilmesi suretiyle tarımda verim artışı yaşanmaya başlamıştır. Tarım sektöründe yaşanan bir diğer önemli gelişme ise 1840 yılında Alman kimyacı Justus von Liebig'in potasyum, fosfor ve azotun bitkilerin gelişimi üzerindeki olumlu etkisini tespit etmesi ve bu bilgi ışığında yapay gübreyi icat etmiş olmasıdır. Yapay gübrenin beraberinde getirdiği verim artışı ve toprakların yeni yöntemler ile işlenmesi sonucunda tarımsal faaliyetlerin pazar payı artmış ve tarım sektörü ekonomik bir güç olmaya başlamıştır.

Bu süreç içerisinde ülkelerin ve dolayısıyla kişilerin gelirlerinde yaşanan artışlar ve dünya ticaretindeki gelişmelerle birlikte kişi başına düşen tüketim de artış göstermiştir. Bu paralelde tarımsal mamullerin üretiminin gelecekte de artış göstermesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra dünyada yaşanan önemli ekonomik dalgalanmalar, birçok tarımsal mamulün fiyatlarında artışa yol açmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) raporlarına göre, tarımsal mamullerdeki fiyat artışlarının devam etmesi ile birlikte, gelecekte Afrika Kıtası başta olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkesinin gıda temini sorunu yaşayacağı ve 2025 yılında Afrika Kıtası'nın 1 milyarı aşan nüfusunun sadece %25'ini besleyebilecek kapasiteye sahip olacağı tahmin edilmektedir (<http://www.kt-to.org/kt/images/pdf/tarim-tur.pdf>, Erişim Tarihi: 11.10.2011).

2.2. Türkiye'de Tarım Sektörünün Gelişimi

Türkiye, tarih boyunca çeşitli uygarlıklara evsahipliği yapmış bir coğrafya üzerinde bulunmaktadır. Bu uygarlıklarda da tarımsal faaliyetler, iklimin bölgelere göre farklılık göstermesi ve Anadolu'nun da eski bir dünya ticaret merkezi olması nedeniyle, birçok alanda ve türde yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bu uygarlıkların en önemlilerinin ise Asur, Hitit, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun olduğu olarak ifade edilebilir.

i. Asur İmparatorluğu Dönemi; Milattan Önce (M.Ö.) 1920-1750 yılları arasındaki dönem Asurlar dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde Asurlu tüccarlar, Anadolu'dan keçi kılı ile yünü toplayıp, bugünkü Musul yöresinde bulunan Asur'a götürmüş, karşılığında ise kumaş ve kalay getirmiştir. Ayrıca, o dönemlerde yerli halkın buğday ve mısır yetiştiriciliği yaptığını gösteren kaynaklar da bulunmaktadır (Yavuz, 2005: 1).

ii. Hitit İmparatorluğu Dönemi; M.Ö. 1800-1200 yılları arasındaki dönem Hititler dönemi olarak ifade edilmektedir. Hitit İmparatorluğu tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir. Bu dönemde yetiştirilen başlıca tarımsal mamullerin; buğday, arpa, çavdar, üzüm, incir, elma ve zeytin olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, arpadan bira ve üzümde de şarap bu dönemde yapılmıştır (Yavuz, 2005: 1-2).

iii. Bizans İmparatorluğu Dönemi; Milattan Sonra (M.S.) 395-1453 yılları arasındaki dönem Bizanslılar dönemi olarak ifade edilmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu olarak da bilinen Bizans İmparatorluğu, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle yıkılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun ekonomisi; el sanatları, tarım ve ticarete dayanmaktadır. Bütün sanayi öncesi toplumlarda olduğu gibi tarımsal üretimin ve toprak mülkiyetinin devlet hayatındaki önemi büyüktür. Tarımsal faaliyetler; köleler, köylüler ve askerler tarafından yürütülmektedir. Bizanslılar döneminde gerçekleştirilen başlıca tarımsal faaliyetlerin; buğday, arpa, yulaf, çavdar pamuk, meyve ve sebze türleri, üzüm, zeytin ve zeytinyağı, arıcılık ve hayvan yetiştiriciliği (koyun, keçi, sığır ve at) olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte Bizans sanayisinde başta pamuklu ve ipekli dokumacılık olmak üzere ketencilik ve halıcılık da dönemin önemli tarımsal faaliyetleri arasında yer almaktadır (Tolan, 2006: 50-62).

iv. Selçuklu İmparatorluğu Dönemi; 1038-1338 yılları arasındaki dönem Selçuklular dönemi olarak ifade edilmektedir. Selçuklu İmparatorluğu'nda göçebe topluluklar geçimini hayvancılık ile sağlarken, yerleşik nüfus geçimini tarım, ticaret ve el sanatları ile sağlamaktadır. Bu dönemde halkın bir bölümü tarla tarımı yapmakta, bir bölümü koyun başta olmak üzere hayvancılık, bir bölümü ise meyve üretimi ve bağcılık ile uğraşmaktadır. Bu dönemde buğday, pirinç ve pamuk üretiminin tarımsal üretimde önemi büyüktür. Hayvancılıkta ise keçi, koyun, sığır ve at yetiştiriciliğine önem verilmiştir. Selçuklular döneminde hayvancılığa verilen önemin artması ile birlikte halı ve kumaş dokumacılığı ile dericilik faaliyetleri de gelişim göstermiştir (Direk, 2010: 52).

v. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi; 14. Yüzyıl ile birlikte 600 yılı aşkın bir süre tarihte önemli bir yeri olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomi, tarım ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Bu dönemde nüfusun yaklaşık %90'ı geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda döneminin en önemli tarımsal mamulün tahıl olduğu görülmüştür. Toplam tarımsal üretimin %90'ını tahıl türleri oluşturmaktadır. Ayrıca pirinç, pamuk, kendir, kenevir, tütün, bağcılık, sebze ve meyve üretimi ile koyunculuk da önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almıştır. 1913 yılına gelindiğinde ise şeker pancarı tohumları ithal edilmiş ve pancar üretimine başlanmıştır (Direk, 2010: 55).

vi. Cumhuriyet Dönemi; Türkiye'de Cumhuriyet sonrası yaşanan ekonomik gelişmeler sonucunda sanayi sektörüne ağırlık verilmiş, fakat tarım sektörü de ülke ekonomisi içerisinde önemini birçok bakımdan korumaya devam ettirmiştir. Tarım sektörünün Türkiye'de milli gelirin oluşumundaki nispi payı yıllar itibari ile geriliyor olmasına rağmen, sanayi sektörüne sağladığı girdi, genel istihdam, dış ticarete katkısı ve hizmet sektörü için yarattığı etki dikkate alındığında, Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi büyüktür (Kıral ve Akder, 2000: 1).

Türkiye'de son yetmiş yıllık sürece bakıldığında, ülke nüfusu yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. 1927 yılında her dört kişiden yalnızca biri kentlerde yaşarken, diğer bir ifade ile Türkiye'deki kentleşme oranı %25 iken, 2010 yılında durum tamamen tersine dönmüş ve her dört kişiden yalnızca bir kişinin kırsal kesimde yaşamını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile kentleşme oranı yaklaşık %75'e yükselmiştir (Demir ve Çabuk, 2010: 205).

1923 yılında Lozan Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen borçlar sonrasında ülkede kalkınmayı sağlayacak sektör olarak tarım sektörü seçilmiş ve tarımsal üretimi artırmayı amaçlayan politikalar izlenmiştir. 1923-1929 yılları arasında yaşanan gelişmeler yapılan seçimin başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Dönem içerisinde tarım sektöründe %10'un üzerinde bir büyüme hızı yakalanarak, ülkenin içinde bulunmuş olduğu zor durum, tarım sektörünün yaratmış olduğu olumlu etki ile aşılmıştır. 1930'lu yıllarda ülkemizde, tarımsal faaliyetleri desteklemek amacı ile Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri, Zirai Kombinaları ve Devlet Ziraat İşletmesi kurulmuştur.

1940'lı yıllarda 2. Dünya Savaşı'nın da olumsuz etkileri sonucunda tarımsal mamul fiyatları sürekli artış göstermiştir. Bu dönemde iktidardaki hükümetler tarımsal mamul fiyatlarındaki artışı azaltmaya çalışmış ve 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkararak toprağı bulunmayan çiftçilerin topraklandırılmasını amaçlamıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde ise, tarımsal işgücünün kırsal kesimden kentlere doğru kaymaya başladığı ve toprak reformundan beklenen başarıya ulaşamadığı görülmüştür. 1960'lı yıllardan sonra ise 5 yıllık kalkınma planları hazırlanarak, tarım ile ilgili faaliyetleri destekleyici politikalar benimsenmiştir.

Kalkınma planlarının hazırlanması ile birlikte tarım sektöründeki üretim artışı az da olsa hızlanmış fakat uygulanan tarımsal politikalar, hedefleri tutturma konusunda başarılı olamamıştır (Yavuz, 2005: 46). 2000'li yıllara gelindiğinde ise Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde izlenen tarımsal politikalarda önemli değişikliklere gidilmiştir. Bu politikaların en önemlilerini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Günaydın, 2006: 21):

i. Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek, Dünya Bankası'nın önerdiği, küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,

ii. Hububat, tütün ve şeker pancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu hale getirilmesi ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,

- iii. Hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak kaldırılması,
- iv. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (TCZB)'nin yeniden yapılandırılması,
- v. Türkiye Ziraat Kurumu (TZDK), İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. (İGSAŞ), Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ), Çaykur ve Tekel'in özelleştirilmesi olarak sıralanabilir.

Uluslararası Para Fonu ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde alınan kararlarda çiftçilere verilen ekonomik destek önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de yetiştirilen tarımsal mamullere ilişkin maliyetlerin, dünya tarımsal üretim maliyetleri ile karşılaştırıldığında, ciddi fiyat farklılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu farklılıkların başlıca nedenleri; Türkiye'nin tarım ile ilgili alt yapı sorunları, girdi fiyatlarının yüksekliği, ortalama işletme büyüklüklerinin küçük olması, nadas zorunluluğu, sulama olanaklarının yetersizliği, sınırlı teknoloji kullanımı, gübre, tohum ve tarımsal ilaç fiyatlarının yüksekliğidir. Bu nedenler ile yerel fiyatlar, dünya fiyatlarının çok üzerine çıkmakta, tarımsal üretimi destekleme fiyatları da yetersiz kalmaktadır. Yaşanan bu olumsuz durumlar, ülkemizde faaliyet gösteren tarım üreticilerini tarımsal üretimden vazgeçmeye yöneltmektedir (Günaydın, 2006: 21).

3. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Tarım sektörü genellikle ekonomik sistemlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Tarım sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki yeri, tarımın genel ekonomi içerisinde yaratmış olduğu katma değer ile ölçülmektedir. Bu katma değer ise, tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan hâsıla, tarımsal çıktı, dış ticaret, istihdam ve diğer sektörlere girdi temini gibi başlıklardan oluşmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, geleneksel ekonomik yapıdan daha modern bir ekonomik yapıya ulaşabilmek için büyük çaba içerisinde girmektedir. Bu yapıya ulaşabilmenin yolu ise genellikle sanayileşme ile mümkün olmaktadır. Ancak, ülkelerin sanayileşme süreci, ekonomik kalkınma istekleri ve geleneksel ekonomik yapı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifade ile ekonomik kalkınma sürecinde tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Bu nedenle geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler önce tarım sektörüne ağırlık vererek tarım sektörünün gelişmesini sağlamış, daha sonra bu sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeye hız vermiştir. Fransa, İngiltere, Rusya ve Japonya gibi ülkeler ise sanayileşmelerinin finansmanını büyük ölçüde tarım sektöründen elde edilen kaynaklarla sağlamıştır (Tuna, 1993: 42).

Tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ve ülke ekonomisindeki önemini aşağıdaki başlıklar altında ortaya koymak mümkündür.

3.1. Hâsıla Üzerindeki Etkisi

İktisadi anlamda hâsıla, bir üretim etkinliği sonunda yaratılan mal ya da mamullerin fiziki değerinin toplam parasal tutarı olarak ifade edilmektedir (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, Erişim Tarihi: 12.10.2014). Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ise bir ülke sınırları içerisinde ve belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri olarak tanımlanmaktadır.

Tarım sektörü açısından hâsıla ise, tarımsal faaliyetler sonucunda üretilen mamullerin fiziki değerinin toplam parasal tutarı olarak ifade edilebilir. Tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini diğer bir ifade ile ekonomiye katkısını, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üretim yöntemi ile hesaplanan Tarımsal GSYİH belirlemekte ve Tarımsal GSYİH'nin genel ekonomi içerisindeki payı, bu katkının büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Ege, 2011: 1).

Tablo 1’de Tarımsal Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla’nın Genel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla içerisindeki yüzdeler payına ve gelişim hızına ilişkin oranlara yer verilmiştir.

Tablo 1: Tarımsal Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ve Yıllar İtibari ile Gelişim Hızları (Üretim Yöntemi ve Sabit Fiyatlar ile GSYİH-1998 Temel Fiyatlarına göre)

Yıllar	Tarımsal GSYİH Tutarı (1000 TL)	Gelişim Hızı (%)	Tarımsal GSYİH’nin Genel GSYİH İçerisindeki Payı (%)
1998	8.757.483	-	12,5
1999	8.259.850	-5,7	12,2
2000	8.844.649	7,1	12,2
2001	8.147.374	-7,9	11,9
2002	8.860.621	8,8	12,2
2003	8.683.621	-2,0	11,4
2004	8.929.288	2,8	10,7
2005	9.570.752	7,2	10,6
2006	9.700.944	1,4	10,0
2007	9.046.723	-6,7	8,9
2008	9.433.550	4,3	9,3
2009	9.768.638	3,6	10,1
2010	9.999.429	2,4	9,5
2011	10.604.053	6,1	9,2
2012	10.935.277	3,1	9,3
2013	11.315.315	3,5	9,2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Ulusal Hesaplar Veri Tabanı

Tablo 1’de üretim yöntemine göre hesaplanmış ve sabit fiyatlara göre; Tarımsal GSYİH tutarı, Tarımsal GSYİH’nin gelişim hızı, Genel GSYİH içerisindeki Tarımsal GSYİH oranları yıllar itibari ile yer almaktadır. Bu çerçevede Tarımsal GSYİH’nin son yıllarda az da olsa artış gösterdiği görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal GSYİH gelişim hızı, diğer sektörlerdeki GSYİH’nin gelişim hızları kadar yüksek olamamaktadır. Bunun nedeni geleneksel üretim tekniklerinin kullanıldığı tarım sektöründeki gelir artış hızının diğer sektörler göre daha yavaş olmasıdır (Tuna, 1993: 51).

Ülkemizde üretimi yapılan bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretim değerlerinin son 15 yıldaki dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır. Bu veriler incelendiğinde, üretim değerlerinin yıllar itibari ile önemli oranda artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de 1997-2013 Yılları Arasında Tarımsal Üretim Değerleri

Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri (1000 TL)	Hayvansal Üretim Değeri (1000 TL)	Su Ürünleri Üretim Değeri (1000 TL)	Toplam Tarımsal Üretim Değeri (1000 TL)
1997	3.553.871	2.491.730	33.717	6.079.318
1998	7.265.715	4.927.428	70.496	12.263.639
1999	9.652.440	8.471.039	95.553	18.219.032
2000	14.920.079	11.804.270	139.552	26.863.901
2001	20.017.457	14.371.109	173.890	34.562.456
2002	32.264.199	19.870.749	212.248	52.347.196
2003	40.569.390	27.823.918	415.575	68.808.883
2004	45.680.437	33.968.674	520.603	80.169.714
2005	50.939.686	37.425.281	704.283	89.069.250
2006	54.515.463	41.841.151	766.220	97.122.834
2007	56.787.423	47.587.745	839.762	105.214.930
2008	66.010.114	49.338.055	850.646	116.198.815
2009	68.267.485	54.756.300	952.935	123.976.720
2010	80.033.858	85.001.165	1.066.778	166.101.801
2011	88.979.273	102.648.699	1.098.634	192.726.606
2012	87.946.988	112.868.484	1.112.303	201.927.775
2013	92.452.530	98.115.412	1.128.745	191.696.687

Kaynak: TÜİK, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) Yayını, Tarım İstatistikleri Özeti Yayını, Su Ürünleri İstatistikleri, 2014.

Bununla birlikte, 2013 yılında tarımsal üretim değerlerinin; yaklaşık %47’sini bitkisel üretim, %28’ini canlı hayvan üretimi ve %24’ünü ise hayvansal ürünlerin oluşturduğu tespit edilmiştir (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=50&ust_id=13, Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri, Erişim Tarihi: 03.11.2014).

GSYİH içerisinde yer alan tarım, sanayi ve hizmet sektörüne ilişkin GSYİH’nin yıllar itibariyle dağılımı ise Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye’de 1998-2013 Yılları Arasında GSYİH’nin Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1998	12,5	26,8	60,7	2006	10,0	20,1	69,9
1999	12,2	24,9	62,9	2007	8,9	20,0	71,1
2000	12,2	23	64,8	2008	9,3	19,4	71,3
2001	11,9	22,4	65,7	2009	10,1	18,4	71,4
2002	12,2	21	66,8	2010	9,5	18,5	72,0

2003	11,4	20,9	67,7	2011	9,2	32,9	57,4
2004	10,7	20,3	69,0	2012	9,3	32,8	57,7
2005	10,6	20,3	69,1	2013	9,2	31,7	59,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: Ulusal ve Uluslararası Ekonomik Göstergeler

Tablo 3'e bakıldığında ise Tarımsal GSYİH'nin yıllar itibariyle az da olsa azalış gösterdiği görülmektedir. Ekonomik gelişme ile birlikte, Tarımsal GSYİH'nin Genel GSYİH içerisindeki payının azalması, tarım sektörünün önemsiz bir sektör olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü sanayi ve hizmet sektöründeki büyüme, tarım sektöründen daha fazla olduğu için toplam GSYİH içerisindeki tarım sektörünün payı azalış göstermektedir.

3.2. Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörünün ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerindeki yarattığı olumlu etkilerden bir diğeri ise dış ticaret yolu ile döviz girdisinin sağlanmasıdır. Tarım sektörü aracılığı ile ülkelere döviz girişi üç şekilde sağlanmaktadır. Bunlardan birincisi; ülkelerin üretmiş oldukları tarımsal mamulleri ihrac etmek sureti ile döviz girişinin sağlanması, ikincisi tarımsal üretim sonucunda ithal ikâmesinin sağlanarak ülke dışına çıkması olası dövizlerin ülke içerisinde kalmasının sağlanması, üçüncüsü ise tarıma dayalı sanayileşmenin gelişimi sonucunda, hammaddenin yanı sıra, tüketim mallarının da ihracı ile döviz girişinin sağlanmasıdır (Deran, 2005: 29).

Tarım sektörünün dış ticaret yolu ile ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerine bakıldığında, üzerinde durulması gereken bir diğer gösterge ise tarımsal mamullerin ihracatı sonucu elde edilen döviz gelirlerinin yatırım malları ve ara girdilerin ithalatının finansmanındaki payıdır (Şahin, 2000: 247).

Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakıldığında, 2013 yılı tarım sektörü ihracatı yaklaşık 21,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal mamuller ihracatının yaklaşık %92'sini, ithalatının ise yaklaşık %58'ini gıda maddeleri oluşturmaktadır. 2013 yılının Ocak-Eylül döneminde ihracat geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 0.6 oranında artışla 111 milyar 981 milyon dolara ulaşırken, son 12 aylık ihracat ise yüzde 3.3 oranında artışla 151 milyar 530 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir (http://www.tarim.gov.tr/Duyurular_haber_Detayli_Gosterim.html?NewsID=2113, Erişim Tarihi: 19.10.2014).

3.3. Üretim Faktörleri Üzerindeki Etkisi

Üretim faktörleri, herhangi bir mal veya hizmetin üretilebilmesi için bir araya getirilen ve üretilecek mal veya hizmetin bünyesinde farklı oranlarda yer alan tabiat, sermaye, emek, müteşebbis vb. faktörleri ifade etmektedir (Ertürk, 1998: 14).

Tarım sektörü üretim faktörleri olarak ifade edilen tabiat, sermaye, emek ve müteşebbis ile çok sıkı etkileşim içerisinde. Geleneksel yapıdaki bir tarım sektöründe, toprak ve iş gücü asli girdiler olarak ifade edilmektedir. Bu girdilerin üretimdeki payı bir üretim faktörü olan sermaye mallarının payından yüksektir. Tarım sektörü diğer sektörler ile karşılaştırıldığında, emek yoğun üretim tekniklerinin uygulandığı bir sektördür. Fakat günümüzde ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile birlikte tarımsal yapılarda da bir değişiklik görülmektedir. Üretimde toprak ve işgücünün payı göreceli olarak azalmakta sermayenin payı ise giderek artmaktadır. Ekonomi gelişirken tarımın ekonomi ile bütünleşmesi artmakta, böylece tarım piyasaya daha fazla ürün sunmakta ve diğer sektörlerden de daha fazla girdi satın almaktadır.

Tarım sektöründe, sektörün yapısı gereği işgücüne büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye ekonomisinde de tarım sektörü istihdam açısından büyük bir paya sahiptir. Çünkü Türkiye’de tarımsal faaliyet kırsal kesim için bir yaşam biçimidir. Bu bağlamda, tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı 1950’li yıllarda %80, 1960’lı yıllarda %74, 1980’li yıllarda %58, 2000’li yıllarda %35 ve 2013 yılına gelindiğinde ise yaklaşık %26’ya gerilemiştir. Tarım sektörünün toplam istihdamdaki payı yıllar itibari ile azalmakla birlikte yine de önemini korumaktadır (Tuna, 1993: 65).

Tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya olan sermaye katkısı, tarım sektöründen elden edilen gelirlerin bir kısmının yeni yatırımlarda kullanılması olarak ifade edilmektedir. Tarımsal faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin tekrar yatırıma yönlendirilmesi ve kırsal bölgelerde yaşayan iş gücünün de tarımsal faaliyetler ile istihdam edilmesi ülkelerin ekonomik gelişmeleri açısından çok önemlidir.

3.4. Piyasalar Üzerindeki Etkisi

Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişiminin önemli bir parçasını oluşturan tarım sektörünün, günümüze kadar çok önemli görevler üstlendiği, gelecekte de bu görevleri üstleneceği bilinmektedir. Tarım, gıda üretiminin güvenliği ve sanayi sektörüne hammadde sağlaması nedeniyle sanayileşmiş ülkeler açısından da vazgeçilmez ve stratejik bir sektör niteliğindedir (Silsüpür, 2011: 1). Bu nedenle tarım sektörü, tarıma dayalı sanayilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Tarım sektörü bir yandan tarıma dayalı sanayilere hammadde sağlarken, diğer taraftan diğer sektörlerde üretilen mal ve hizmetlere talep oluşturarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Tarım sektöründe yaşanacak bir büyüme ile birlikte, sektörler arasındaki alım satım ilişkileri de artacak ve bunun sonucunda tarım sektörü, ekonomi ile bütünleşerek sanayinin ve diğer sektörlerin gelişmesine yardımcı olacaktır (Dura, 1987: 24). Dolayısı ile tarım sektörü birçok sektör ile etkileşim içerisinde. Sektörler arasındaki bu etkileşim derecesi ise sektörlerdeki gelişmelere paralel olarak artmakta ve çeşitlenmektedir (Kıral ve Akder, 2000: 9).

Tarım, sadece fiziksel ve biyolojik çıktı üreten bir sektör olarak düşünülmemelidir. Tarım sektörü; küçük aile işletmeleri, büyük şirket çiftlikleri, kredi ve diğer girdi sağlayan işletmeler, tarımsal mamulleri işleyerek yeni mamul üreten işletmeler, taşıma işletmeleri, toptancılar, oteller ve perakendeciler gibi çok sayıda ekonomik birimi de içine alan ve bu ekonomik birimlerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Ege, 2011: 2).

Türkiye’deki tarımsal yapı içerisinde küçük tarım işletmelerinin hakimiyeti, yetersiz düzeydeki finansman ve teknoloji kullanımı ve diğer sektörlerle nazaran gelir dağılımından tarımın aldığı payın düşüklüğü göze çarpmaktadır (Turan, 2013: 134).

4. TARIM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI

1980’li yıllara kadar Türkiye ekonomisinin lokomotif olma özelliği gösteren tarım sektörü, 1980’li yıllardan sonra uygulanan dışa bağımlı liberalleşme, serbest piyasa ekonomisine geçiş, sanayi-hizmet ve inşaat sektörlerindeki hızlı gelişim gibi nedenler ile gerilemeye başlamıştır. 1980’li yıllarda %26 olan GSYİH katkısı 2013 yılında %8,5’e, 1980’li yıllarda %57 olan ihracata katkısı 2013 yılında %10’a ve 1980’li yıllarda %62,5 olan istihdama katkısı ise 2013 yılında %26’ya kadar gerilemiştir. Ancak oranlardaki bu gerileme tarım sektöründeki çıktının azaldığı anlamına gelmemelidir. Diğer sektörlerin daha hızlı büyümesi nedeniyle, GSYİH içerisindeki tarımın payı yıllar itibariyle oransal olarak gerilemektedir. Günümüzde tarım sektörünün içerisinde bulunduğu başlıca sorunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Yalçınkaya, Yalçınkaya ve Çılbant, 2006: 102);

- i.** Ülkemizde uygulanmakta olan miras hukuku, tarım arazilerinin parçalanarak küçülmesine neden olmaktadır. Tarım arazilerinin parçalanması, işletme büyüklüklerinin küçülmesine ve dolayısı ile tarımsal verimliliğin azaltılmasına yol açmaktadır. Tarım işletmelerinin küçülmesi önemli oranda ölçek ekonomisi problemlerine neden olmakta, üretim azalan verimlere doğru yönelmektedir. Sonuç olarak küçük işletmeler yetersiz gelirleri ile artan üretim maliyetlerini karşılayamadığından tarımsal faaliyetleri bırakmak zorunda kalmaktadır.
- ii.** Ülkemizdeki tarım işletmelerinin yaklaşık %70'inde hayvansal ve bitkisel üretimin birlikte yapıldığı dikkate alındığında, tarım işletmelerinde uzmanlaşma yaygın değildir.
- iii.** Gübre, tarım ilaçları, tohumluk, tarım makineleri ve mazot gibi temel üretim girdilerindeki aşırı fiyat artışları, tarım işletmelerinin karlarını önemli ölçüde düşürmüştür. Bu durum bazı tarım işletmelerinin zarar etmesine yol açmıştır.
- iv.** Devletteki küçülme politikaları sonucunda, geçmişte çiftçilere başarılı hizmetler sunan; zirai mücadele, toprak-su gibi bazı kurumların ortadan kaldırılması, çiftçinin hizmet alımının aksamasına yol açmış, dolayısı ile verimlilikte azalışlar ortaya çıkmıştır.
- v.** Uluslararası Para Fonu (UPF: IMF), Dünya Bankası (DB: WB) ve Avrupa Birliği gibi kuruluşların ülkemiz tarımına yapmış olduğu dolaylı müdahaleler, tarım işletmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.
- vi.** Geçmişte girdi bazında verilen devlet desteği, zamanla doğrudan gelir desteği haline dönüştürülmüş, bu durum sonucunda toprağı olup tarımsal faaliyetlerde bulunmayan kişilere gelir desteği sağlamış, gerçek üreticilere önemli bir katkı sağlamamıştır.
- vii.** Çiftçilerin eğitimi ve modern tarım teknolojilerinin kullanımında istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu nedenlerden dolayı çiftçilerin bilgi ve sermaye birikimi yetersiz kalmış, tarım ile ilgili güncel gelişmeler yakından takip edilememiştir. Bunun bir diğer nedeni de; küçük ölçekli tarım işletmelerinin modern tarımsal araç ve gereçler ile modern tarımsal üretim teknikleri için gerekli olan finans kaynaklarına sahip olamayışlarıdır.
- viii.** Hayvan hastalıkları ile mücadelelerde yetersiz kalınmıştır.
- ix.** Çiftçiler içinde buldukları örgütsüzlük nedeniyle çoğu zaman mamullerini pazarlayamamış, araçlar tarafından düşük fiyatlar ile alınan mamuller tüketiciye yüksek fiyatlar ile satılmış, bu durum hem üreticiyi hem de tüketiciyi olumsuz etkilemiştir.
- x.** Üretim planlaması yapılamadığından çiftçilerin üretmiş oldukları mamuller zaman zaman satılamamış, bu durum sonucunda çiftçi zarar etmiş ve tarımsal faaliyetleri bırakmak zorunda kalmıştır.
- xi.** Türkiye'nin tarım sektörüyle ilgili en önemli sorunlarından biri de, gelişmiş ülkelere nazaran ortalama tarımsal arazilerin daha küçük olması ve kırsal kesimlerdeki işsizliğin varlığıdır. Miras yoluyla devamlı olarak küçülmekte olan ortalama tarımsal işletme büyüklüğü, özellikle son dönemlerde tarım reformunun önemini vurgulamış ve çok boyutlu önlemlerin ön plana çıkmasını sağlamıştır (Uçak, 2011: 9).

5. SONUÇ

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi hangi seviyede olursa olsun, tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gereken gıda maddeleri ile kullandıkları hammaddelerin büyük bir bölümünün temini, tarım sektörüyle sağlanmakta ve bu sektörün ikamesi bulunmamaktadır. Ekonomik kalkınma sürecinde, tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Bu nedenle geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler, önce tarım sektörüne ağırlık vererek tarım

sektörünün gelişmesini sağlamış, daha sonra bu sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeye hız vermiştir.

Tarım sektörünün diğer sektörlere nazaran daha vazgeçilmez ve stratejik öneme sahip bir sektör olması nedeniyle, büyük ölçekli hatta çok uluslu işletmelerin tarım sektörüne ya da bu sektöre bağlı yan sektörlerle olan ilgisinin arttığı görülmektedir. Tarımsal faaliyetler, büyük ölçekli ve alanında uzman tarım işletmeleri tarafından, modern tarımsal yöntemler kullanılarak sürdürülmelidir. Sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren piyasa şartlarında, gerek büyük ölçekli, gerekse orta ölçekli tarım işletmelerinin yöneticileri, işletme faaliyetleri sürdürülürken, yaşanan olaylar karşısında daha profesyonel ve planlı davranmak zorundadır. İşletme yöneticilerinin belirli bir plan içerisinde olması ya da gelişen olaylar karşısında bilinçli davranıp rasyonel kararlar alması ise doğru ve gerçek bilgilerin varlığı ile mümkündür. Bu nedenler ile bütün işletmelerde olduğu gibi tarım işletmelerinde de muhasebe bilgi sisteminin, işletmenin geleceği açısından ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetlerde bulunan tüm işletmelerde üretim süreçleri sonucunda elde edilen tarımsal mamullere ilişkin gerçek ve kesin muhasebe bilgilerine ulaşmak oldukça güçtür. Çünkü tarımsal üretim sürecinde; birçok tarımsal mamulün birlikte üretilmesi, tarımsal üretim için yapılan harcamalardan ilgili döneme ait olan payın tespit edilemeyişi, tarımsal alet, makine, araç ile üretilen tarımsal mamullerin kişisel kullanımı, tarımsal varlıkların diğer tarımsal mamullerin üretiminde hammadde olarak kullanılması, işletme sahiplerinin ya da çiftçilerin birbirinden farklı tarımsal faaliyetlerde çalışarak kendi emeklerini dikkate almayı ve ücretlerin tarımsal mamuller karşılığı ödenmesi gibi nedenler sonucunda tarımsal üretim maliyetleri ve dolayısıyla da kâr veya zararın tespit edilmesi güçleşmektedir.

KAYNAKÇA

- Demir, K. ve Çabuk, S. (2010), “Türkiye’de Metropolen Kentlerin Nüfus Gelişimi” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 28, Cilt: 1, s. 205.
- Deran, A. (2005), Meyve Bahçelerinde Maliyetlerin Muhasebe Kuramı Çerçevesinde Hesaplanması ve Uygulamaları, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Direk, M. (2010), *Tarım Tarihi ve Deontoloji*, Konya, Eğitim Akademi Yayınları.
- Dura, C. (1987), *Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı Bugün ve Yarın*, İstanbul, Enka Vakfı Yayınları.
- Ege, H. (2011), *Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi*, Ankara, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları, s.1.
- Ertürk, M. (1998), *İşletme Biliminin Temel İlkeleri*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Günaydın, G. (2006), “Türkiye Tarım Sektörü”, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı 76-77, s.21.
- Gürel, G., “Toplayıcılık ve Avcılık”, <http://www.devadim.com/pagelist/konu.php?id=8936&sayfa=1#lastMessage> (07.10.2014)
- Gürler, A. Z. (2008), *Tarım Ekonomisi*, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım. <http://www.tdkterim.gov.tr/bts>
- Kıral, T. ve Akder H. (2000), “Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü”, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, 17-21 Ocak, Milli Kütüphane, Ankara, s.1.
- Olalı, H. ve Duymaz, İ. (1987), *Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı*, İzmir, İzmir Ticaret Borsası Yayınları, Yayın No: 28.
- Silsüpür, S. (2011) “Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisine Katkısı”, <http://www.ilgazetesi.com.tr/2011/06/25/tarim-sektorunun-turkiye-ekonomisine-katkisi>. (05.10.2011).
- Şahin, H. (2000), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Tarım Sektörü, Kosova Türkiye Ticaret Odası Yayınları, s.13., <http://www.kt-to.org/kt/images/pdf/tarim-tur.pdf>, (Erişim tarihi: 11.10.2014).
- Tolan, Ö. (2006) , “Bizans Devletinde Ziraat”, *Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Tuna, Y. (1993), *Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme*, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:487.
- Turan, Z. (2013), “Tarımsal Üretimde Örgütlenme”, *Tarım Ekonomisi* (ISBN:978-605-5044-08-4) Lisans Yayıncılık, 1. Baskı, s.133-170.
- Uçak, H. (2011), “Tarım Sektöründe Erken Emeklilik Sistemi Ve Avrupa Birliği'ndeki Uygulamaları”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Sayı: 17, Cilt: 1, s. 9-17.
- Yalçınkaya, N., Yalçınkaya, H. ve Çılbant, C. (2006), “Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, s.102.
- Yavuz, F. (2005), *Türkiye'de Tarım*, Ankara, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Zincirlioğlu, Ö. (1977), *Tarımsal Yatırım Projelerinde Fizibilite*, Ankara, Şark Matbaası.